۲۰۷-۲۲۶

کاوشی پدیدارشناسانه بر تعیین مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای در کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای پایهٔ دهم

دکتر اسد حجازی [۱]

چکیده: پژوهش حاضر با هدف طراحی و اعتباریابی الگوی مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای در برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای برای دانش‌آموزان پایه دهم دوره متوسطه انجام شده و برای اجرای آن از روش تحقیق ترکیبی (کیفی - کمی) استفاده شده است. جامعه هدف افراد متخصص و مطلع در حوزه‌های سواد رسانه‌ای و برنامه درسی در آموزش و پرورش بود. در بخش کیفی بیست متخصص در زمینهٔ موضوع مورد مطالعه به‌شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و مورد مصاحبه عمیق نیمه‌ساختارمند قرارگرفتند. نمونه‌گیری تا اشباع داده‌ها ادامه یافت. مصاحبه‌ها پس از ضبط، بازنویسی، کدگذاری و تحلیل شدند. از تحلیل داده‌های کیفی، مهارتهای سواد رسانه‌ای در حوزه‌های مفهومی، ارتباطی، اخلاقی، فنی و فناورانه با ۱۴ مؤلفه اصلی و ۶۴ گویه استنباط شده است. در بخش کمی، نتایج مطالعه کیفی در قالب پرسشنامه‌ای در اختیار ۱۸۰ تن از خبرگان آموزش و پرورش و معلمان تفکر و سواد رسانه‌ای با به‌کارگیری روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی قرار داده شد. اعتبار پرسشنامه را متخصصان برنامه درسی تأیید کردند و پایایی آن با آلفای کرونباخ (۰/۹۰) محاسبه شد. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های بخش کیفی از تکنیک تحلیل محتوا و در بخش کمی، در راستای تحلیلهای تکمیلی از معادلات ساختاری برای مدل‌سازی روابط علی، با تأکید بر نرم‌افزار لیزرل بهره‌گیری شد. یافته‌های پژوهش نشان دادند که مؤلفه‌های احصاشده بار عاملی کافی برای پیش‌بینی مهارتهای سواد رسانه‌ای دارند. همچنین نتایج آزمون آماری نشان داد که الگوی طراحی‌شده در مدارس ایران از برازشی مناسب برخوردار است. نتایج این مطالعه می‌تواند به‌منزلهٔ مکمل برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای در مدارس استفاده شود.

کلید واژگان: مهارتهای سواد رسانه‌ای، مدارس متوسطه دوم، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

☑ تاریخ دریافت: ۹۹/۱۱/۱۸ ☑ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۹/۲۰

۱. دانشیار گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. a_hejazi@cfu.ac.ir

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

مقدمه

امروزه آموزش حرفه‌ای، بخشـــی از برنامهٔ مدرســـه است که بیشتر به آماده کردن متربیان به‌منظور زندگی و اشتغال در جامعه مربوط می‌شود. این آموزش را می‌توان در قسمت اصلی برنامه درسی یا بخشی از دوره فارغ‌التحصیلی یا قسمتی از سایر دروس گنجاند (موریس[1]، ۲۰۱۰). این نوع از آموزشها لازم است جزء جداناپذیر همهٔ مراحل تعلیم و تربیت باشد و از طریق یک برنامه سازمان‌یافته و درجه‌بندی شده، ارائه شـــود. در این راستا دسته‌بندی اساســـی کارها که به‌طور خاص بر آنها تأکید می‌شود، عبارت‌اند از: کار مربوط به نیازهای فردی، کار در منزل، کار در کلاس، مدرســـه و فعالیتهای خارج از مدرســـه و ... . علاوه بر مهارتهای کسب و کار، در دنیای مدرن دسترسی به اطلاعات و دانش و کسب سواد رسانه‌ای در این زمینه نیز امری مهم قلمداد می‌شود.

سواد رسانه‌ای مجموعه‌ای از دیدگاههایی است که به‌طور فعال از آنها برای افشای معنای پیامهایی که با آنها روبه‌رو می‌شـــویم، اســـتفاده می‌کنیم (پاتر[2]، ۲۰۰۸). علاوه بر این تومـــان و جولز[3] (۲۰۰۸)، تأکید کرده‌اند ســـواد رســـانه‌ای یک رویکرد قرن بیســـت‌ویکم برای آموزش است که چارچوبی را برای دسترسی، تجزیه و تحلیل، ارزیابی، ایجاد و مشارکت با استفاده از پیامها در اشکال مختلف فراهم می‌کند. از این رو، همان‌طورکه امروزه رســـانه‌ها با اســـتفاده از ترکیبی قدرتمند از کلمات، تصاویر و صداها با ما ارتباط برقرار می‌کنند، درک پیامهای متنوع آنها نیاز به ایجاد و تقویت مجموعه‌ای گسترده از سواد دارد. این مجموعه بزرگ سواد رســـانه‌ای[4] نامیده شده است و می‌تواند برای تصمیم‌گیری بهتر مورد استفاده قرار گیرد (انجمن آموزش سواد رسانه‌ای[5]، ۲۰۲۰).

در تعریف ســـواد رسانه‌ای گفته می‌شود که سواد رســـانه‌ای نوعی تفکر متکی بر مهارت است که می‌توان براساس آن انواع رسانه‌ها را از یکدیگر تمیز داد و انواع تولیدات رسانه‌ای را از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد. همچنین سواد رسانه‌ای آمیزه‌ای از شیوه‌های بهره‌وری مؤثر از رسانه‌ها و کسب بینش و درک برای تشـــخیص رسانه‌ها از یکدیگر است (مؤسسه سواد رسانه‌ای اکنون[6]، ۲۰۲۰). بنابراین تفکر و سواد رسانه‌ای و آموزش آن پدیده‌ای است که از یک‌سو، در دهه‌های اخیر مورد توجه جدی سازمانهای بین‌المللی و ارتباطی، محافل علمی و آکادمیک و همچنین نظامهای آموزشـــی بسیاری از کشورها قرار گرفته است (میرحسینی و شعبانی، ۱۳۹۳) و از سوی دیگر، در تحقیقات سازمان جهانی یونسکو به‌عنوان یادگیری مادام‌العمر مطرح شـــده اســـت، به همین دلیل، آموزش آن در کشورهای مختلف و در تمامی مقاطع تحصیلی انجام می‌شود (کرمی‌نامیوندی، ۱۳۹۵). همچنین نصیری و سلماسی (۱۳۹۳) در نتایج

1. Morris
2. Potter
3. Thoman & Jolls
4. Media literacy
5. National Association for Media Literacy Education (NAMLE)
6. Media Literacy Now

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

مطالعاتشان بیان کرده‌اند که از ضرورتهای عصر اطلاعات و ارتباطات، نیاز به آموزش سواد رسانه‌ای است، به‌طوری که افراد بی‌بهره از سواد رسانه‌ای را می‌توان طعمه‌های اصلی در فضاهای رسانه‌ای به‌شمار آورد. بنابراین آموزش سواد رسانه‌ای از این منظر ضروری است که نوعی سواد زندگی و مهارت اجتناب‌ناپذیر در عصر ارتباطات و اطلاعات محسوب می‌شود.

در ذیل زیرنظام تأمین فضا، تجهیزات و فن‌آوری مبانی تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران آمده است: «استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در برنامه درسی با نگاه تقویتی و تکمیلی[1] یا توانمندسازی[2] و نه نگاه جایگزینی[3] و واگذاری[4] دنبال شود. بدین معنا که تحولات فناورانه موجب حذف یادگیری حضوری (رو در رو میان مربی و متربی) از برنامه‌های درسی و نظام تربیت رسمی و عمومی نمی‌شود و مدرسه و مربی به‌عنوان مرکز ثقل ارائه خدمات تربیتی محوریت خود را حفظ خواهد نمود. البته استفاده از رویکرد جایگزینی یا واگذاری برای گروههای خاصی که به هر دلیلی دسترسی به مدرسه ندارند باید در کانون توجه قرار گیرد» (مبانی نظری سند تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران[5]، ۱۳۹۰؛ ۳۹۳).

درس تفکر و سواد رسانه‌ای را به‌صورت یک درس تئوری و عملی، برای نخستین بار در سال ۱۳۹۵ سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ارائه کرده است و به مدت دو ساعت آموزشی در پایه دهم دبیرستان، تدریس می‌شود (شورای برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، ۱۳۹۵). برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای را می‌توان حاصل تکوین اهداف تربیت فنی و حرفه‌ای دانست که بر اثر نیازهای محلی و جهانی جامعه امروزی به چنین برنامه‌ای برای دوره‌های عمومی تبدیل شده است (ادیب و همکاران، ۱۳۹۳). این کتاب از جهتی استمرار سه کتاب تفکر پایه‌های ششم تا هشتم است اما از سوی دیگر کتاب پایه دهم قید سواد رسانه‌ای دارد. کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای به‌صورت مجزا به «تفکر» و «سواد رسانه‌ای» می‌پردازد (دانشور، ۱۳۹۵). به‌عقیده برخی از صاحبنظران تعلیم و تربیت با توجه به ساعات محدود آموزش در این دوره، توجه کامل به کلیه مهارتهای موردنیاز و مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای امکان‌پذیر نیست و نویسندگان کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای توجه بیشتری به دو مؤلفه تحلیل و ارزیابی آن دارند (انجمن ملی سواد رسانه‌ای، ۱۳۹۹).

همان‌گونه که اشاره شد هر چند در سالهای اخیر در راستای تحقق سند تحول بنیادین آموزش

1. Enrichment
2. Empowerment
3. Replacement
4. Delegation

۵ . در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در نظام تربیت رسمی و عمومی (زیرنظام برنامه درسی) با تسامح به‌عنوان مظهر اعلاء و (شاید یگانه) فناوری آموزش در عصر جدید مدنظر قرار گرفته است. برای معادل‌نگاری فناوری آموزشی با کاربرد ICT در نظام تربیت رسمی و عمومی شامل مواد و رسانه‌های (آنلاین و آفلاین) توجیهات فراوانی در متون تخصصی می‌توان یافت. از جمله اینکه در برخی متون جدید علمی این حوزه تعابیری مانند «ICT is the road ahead in educational technology» مطرح شده، که بسیار گویا است.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

و پرورش و دیگر اســـناد بالادســـتی نظام آموزش و پرورش، انتشار کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای به‌منزلهٔ نخســـتین گام، برای آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس انجام شده است و این شروعی است که می‌تواند روند بهبود مستمری را تا رسیدن به نتیجه ایده‌آل بپیماید (نصیری و بختیاری، ۱۳۹۸)، اما با وجود این پیشرفتها، بنابـه گزارش انجمن ملی سواد رسانه‌ای، سواد رسانه‌ای در نظام آموزشی ایران هنوز موضوع جدیدی اســـت (انجمن ملی سواد رســـانه‌ای، ۱۳۹۹). همچنین، علی‌رغم تصویب اسناد مختلف، برخی پژوهشها نشان می‌دهند هنوز مهارتهای سواد رسانه‌ای در اسناد و محتوای برنامه درسی جایگاه مهمی ندارند و سطح سواد رســـانه‌ای دانش‌آموزان، با سطح استاندارد فاصله قابل‌توجهی دارد که نشان‌دهنده فاصله عمیق با ســـطح آموزش بین‌المللی است (شاه محمدی، ۱۳۹۶ و میرحسینی و شعبانی، ۱۳۹۳). نکته دیگر در برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای، نبودن زیرساختهای لازم است. در این زمینه ابراهیم‌پور و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای به این نتیجه رســـیده‌اند که ســـواد اطلاعاتـــی در بین دانش‌آموزان ایرانی از جایگاه مناســـبی برخوردار نیست و باید اقدامات اساسی در جهت بهبود جایگاه سواد اطلاعاتی در مدارس، صورت گیرد. بر این اساس، با توجه به نقش برنامه درسی در توسعه کیفی آموزش و پرورش (ملکی، ۱۳۹۱)، لازم اســـت که با رهیافتی نوین و با نگرشـــی واقع‌بینانه‌تر و عمیق درباره پیچیدگیهای تعلیم و تربیت به‌عنوان یک سیستم، الگوی مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای متناسب با مختصات زمینهٔ کشورمان طراحی و اعتباریابی شود.

در ایران در پژوهشـــهای متعددی به بررسی تفکر و سواد رسانه‌ای در کتابهای درسی پرداخته شده اســـت. شـــاه‌محمدی (۱۳۹۶) در پژوهشـــی که با عنوان «تحلیل محتوای کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای پایه دهم از منظر مهارتهای ســـواد اطلاعاتی مدل حل مســـئله شـــش مهارت بزرگ» انجام داده است، دریافته‌که در کتاب مورد بررسی، به مهارتهای توصیف مسئله، تعریف کار و وظیفه، راهبردهای جستجوی اطلاعات، مکان‌یابی و دسترسی به اطلاعات پرداخته نشده است. ترک‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) در نتایج پژوهشی با عنوان «تدوین برنامه درسی آموزش سواد رسانه‌ای» بیان می‌کنند در سواد رسانه‌ای ابعادی مانند محتوا، منطق، اهداف، روشـــها و محیط یادگیری به‌عنوان مضامین سازمان‌دهنده بایستی مدنظر قرار گیرند.

عبدالهی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشـــی که با عنوان «تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و سواد رسانه‌ای پایه دهم براساس آموزش سواد رسانه‌ای» انجام داده بودند، دریافتند که بازنگری کتاب درسی تفکر و سواد رسانه‌ای به‌ویژه با نظر به تقویت مهارت استدلال، مطالعه و بررسی بیشتر تجربیات نظامهای آموزشـــی موفق در اجرای برنامه درسی سواد رســـانه‌ای، ضروری است. عرب‌شاهی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشـــی با عنوان «توجه به مهارتهای ســـواد اطلاعاتی در نظام آموزش و پرورش ایران» مهارتهای تشـــخیص نیاز به اطلاعات، مهارتهای جمع‌آوری اطلاعات، مهارت درک، درونی‌سازی و ثبت اطلاعات، مهارت کاربرد صحیح اطلاعات و مهارت درک مسائل اخلاقی، حقوقی و اجتماعی را شناسایی کرده‌اند.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

همچنین کیارسی و کیارسی (۱۳۹۶) با بررسی و تجزیه و تحلیل محتویات و اسناد برتر وزارت آموزش و پرورش راجع به سواد رسانه‌ای، بیان می‌کنند که بیشترین توجه به تفاهم انتقادی انجام شده است و هیچ سیاستی برای توسعه توانایی ارتباطی وجود ندارد.

در پژوهش‌های خارج از کشور درباره تفکر و سواد اطلاعاتی، پژوهشی ویژه که مرتبط با تحلیل محتوای کتابهای درسی باشد، یافت نشد و پژوهشهای مرتبط با موضوع پژوهش شامل موارد زیر است: نگو[1] و همکاران (۲۰۱۶) پژوهشی با عنوان«بررسی سواد اطلاعاتی در مدارس کشور ویتنام» انجام داده‌اند که نتایج آن نشان داده که سواد اطلاعاتی در این مدارس در سطح متوسط است. رامبوسک[2] و همکاران (۲۰۱۴) پژوهشی با عنوان «پژوهش در آموزش و سواد اطلاعات و ارتباطات در مدارس متوسطه جمهوری چک» انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان دهنده اهمیت مسائلی مانند ویژگیها و واحدهای موضوعی فعالیتهای فناوری اطلاعات و ارتباطات آموزشی، رشد مهارتهای فناوری اطلاعات و اجرای صلاحیتهای فناوری اطلاعات و سواد اطلاعاتی در فعالیتهای آموزشی برنامه درسی سواد رسانه‌ای است. کانگ[3] (۲۰۰۸) پژوهشی با عنوان «برنامه درسی بر اساس سواد اطلاعاتی» انجام داده است. نتایج نشان داده است که در برنامه‌ریزی درسی بر اساس سواد اطلاعاتی در هنگ‌کنگ، دانش‌آموزان به مهارتهای ارتباطی و حل مسئله تسلط پیدا می‌کنند و تفکر خلاق و منتقدانه ترغیب می‌شوند. ایسکورت[4] (۲۰۱۸) در پژوهشی شبکه‌های سواد رسانه‌ای را در ایالات متحده آمریکا و اروپا از نظر ویژگیهای سازمانی، مهارتهای تدریس و نقش آنها در آموزش سواد رسانه‌ای مقایسه کرده است؛ وی دریافته که مهارتهای تفکر و تعامل، محور همه شبکه‌هاست.

همان‌طور که نتایج مطالعات نشان دادند پژوهشهای انجام‌گرفته بر ضرورت و اهمیت آموزش سوادرسانه‌ای به دانش‌آموزان تأکید دارند. لذا در پژوهش حاضر هدف، پاسخگویی به سؤالهای ذیل بوده است:

۱. مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده الگوی مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای در برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای در نظام تعلیم و تربیت ایران از دیدگاه خبرگان کدام‌اند؟

۲. خرده‌مؤلفه‌های هریک از مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده الگوی مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای در برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای در نظام تعلیم و تربیت ایران از دیدگاه خبرگان کدام‌اند؟

۳. میزان اعتبار مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌های الگوی مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای در برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای در نظام تعلیم و تربیت از دیدگاه خبرگان علمی به چه میزان است؟

۴. آیا الگوی مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای در برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای در نظام تعلیم و تربیت ایران از دیدگاه خبرگان علمی دارای برازش و مطلوبیت است؟

1. Ngo
2. Rambousek
3. Kong
4. Iskurt

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

روش پژوهش

از آنجا که پژوهش حاضر درصدد به‌دست آوردن شناختی همه‌جانبه از مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای در برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای برای دانش‌آموزان پایه دهم دوره متوسطه بود، بنابراین سعی شده که از داده‌های کیفی و کمی برای دستیابی به هدف یادشده بهره‌گیری شود. در این پژوهش از رویکرد ترکیبی، ابتدا کیفی و به‌طور خاص از راهبرد نظریه داده‌بنیاد کوربین و اشتراوس (۲۰۰۸) استفاده شده است. ابزارهای گردآوری اطلاعات در این مطالعه، مصاحبه عمیق نیمه‌ساختارمند بود. جامعه هدف افراد متخصص و مطلع در حوزه‌های برنامه‌ریزی درسی، تفکر و سواد رسانه‌ای بود. بیست متخصص در زمینه موضوع مورد مطالعه به‌صورت هدفمند انتخاب شدند و مورد مصاحبه عمیق نیمه‌ساختارمند قرارگرفتند. با توجه به اینکه در دو مصاحبه پایانی،کدهای جدیدی استخراج نشد، اشباع داده‌ها حاصل شده و نمونه‌گیری متوقف شد. به‌منظور تجزیه‌وتحلیل داده‌های بخش کیفی و برای پاسخ به سؤال اول و دوم پژوهش، از تکنیک تحلیل محتوا استفاده شد. تحلیل محتوای اسناد و مصاحبه‌های بخش کیفی با روش گال[1] و همکاران (۱۹۹۴) در پنج مرحله انجام شد. در مرحلۀ اول، متن مصاحبه‌ها مورد مطالعه قرار گرفتند و تمام گزاره‌های مربوط به مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای استخراج شدند. در مرحلۀ دوم، روش مقوله‌بندی مناسب انتخاب شد. در مرحلۀ سوم، هر یک از گزاره‌های گردآوری‌شده برای قرارگرفتن در هر یک از مقوله‌ها، نشانه‌گذاری شد. در مرحلۀ چهارم مقوله‌بندی با روش کدگذاری باز و کدگذاری محوری انجام شد و تفسیر و ارزشیابی یافته‌ها در مرحلۀ پنجم صورت گرفت.

با توجه به یافته‌های بخش کیفی مشخص شد که مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای شامل پنج مؤلفه اصلی (مفهومی، ارتباطی، اخلاقی، فنی و فناورانه) و ۱۴ مقوله هسته‌ای و ۶۴ گویه است. پس از طراحی پرسشنامه با توجه به نتایج بخش کیفی، در یک بررسی مقدماتی به‌منظور برآورد میزان روایی پرسشنامه و سؤالات، پرسشنامه برای سی صاحبنظر و کارشناس متخصص در موضوع پژوهش ارسال شد. بر اساس دریافت بازخورد استادان و اصلاح پرسشنامه، از روایی پرسشنامه و هماهنگی موضوع با سؤالات و قابلیت استفاده و بجا بودن سؤالات، اطمینان حاصل شد. بر این پایه، مشخص شد که سؤالات قدرت توضیح‌دهی و آزمون الگوی طراحی‌شده را دارند. همچنین براساس پاسخهای درج‌شده در پرسشنامه از طریق ضریب آلفای کرونباخ، پایایی آن (۰/۹۰) محاسبه شد. جامعه آماری بخش کمی پژوهش نیز ۳۵۰ نفر مربی آموزش تفکر و سواد رسانه‌ای در مناطق آموزش و پرورش شهر تهران بودند که با به‌کارگیری روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی و تعیین حجم نمونه براساس جدول کرجسی و مورگان[2] (۱۹۷۰)، تعداد ۱۸۰ نفر از مربیان انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها در بخش کمی، پرسشنامه محقق‌ساخته (با استفاده از طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت) بود. به‌منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری‌شده در بخش

1. Gall
2. Krejcie & Morgan

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

کمی، از روشـــهای آمار توصیفی از جمله جداول توزیع فراوانی و درصد، شـــاخصهای میانگین و انحراف معیار و روشهای آمار استنباطی و همچنین برای تحلیل داده‌ها از نرم‌فزار SPSS و LISREL برای انجام تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی استفاده شده است.

تجزیه‌وتحلیل یافته‌ها

یافته‌های بخش کیفی و پاسخ به سؤال اول و دوم پژوهش

برای پاســـخ به ســـؤال اول و دوم، ابتدا پیشینه نظری و تجربی پژوهشـــهای انجام‌شده در خارج و داخل کشـــور مورد بررســـی و تحلیل قرار گرفت و از این طریق برخـــی از مؤلفه‌های الگوی مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای شناسایی شدند. پس از بررسی همه‌جانبه مبانی نظری و تجربی، از روش مصاحبه نیمه‌ساختارمند برای گردآوری داده‌های بخش کیفی پژوهش استفاده شد. در جدول شماره ۱ مفاهیم، مقوله‌های عمده و مقوله‌های هسته‌ای استخراج‌شده از مصاحبه‌ها به تفکیک ابعاد آورده شده است.

جدول ۱. مفاهیم، مقوله‌های عمده و مقوله‌های هسته‌ای استخراج‌شده به تفکیک ابعاد

ردیف	مقوله‌های هسته‌ای	تعداد مقوله	نوع مقوله
۱	حل مسئله	۸	مفهومی
۲	خلاقیت و نوآوری	۷	مفهومی
۳	تفکر سیستمی	۷	مفهومی
۴	خودآگاهی	۶	مفهومی
۵	خودباوری	۳	مفهومی
۶	تحمل ابهام	۳	مفهومی
۷	کارگروهی	۳	ارتباطی
۸	فنون بیان و مذاکره	۳	ارتباطی
۹	مسئولیت‌پذیری	۳	اخلاقی
۱۰	صداقت و امانتداری	۴	اخلاقی
۱۱	برنامه‌ریزی	۲	فنی
۱۲	مدیریت و خلق فرصت	۸	فنی
۱۳	سواد اطلاعاتی و فناورانه	۴	فناورانه
۱۴	یادگیری مادام‌العمر	۳	فناورانه

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

آگاهی نسبت به ضرورتهای رفتاری فوق و شناخت نسبت به آنچه قرار است محصول و پیامد مدرسه و دستاورد تلاشهای آموزشی و تربیتی در زمینه سواد رسانه‌ای باشد، سبب برداشتن گامهای اصولی در برنامه‌ریزی و اقدام، برای دستیابی به اهداف و رساندن دانش‌آموختگان مدرسه از نقطه موجود به وضعیت مطلوب خواهد شـــد. در بخش بعد مقوله‌های فرعی مهارتهای ســـواد رســـانه‌ای و نقل‌قولهای برخی از مصاحبه‌شوندگان آورده شده است.

۱. مهارت مفهومی:

- **حل مسئله:** مهارت حل مسئله از مهارتهایی بود که مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کرده‌اند. یکی از مشارکت‌کنندگان بیان داشته است: «مهارت حل مسئله در زندگی روزمره بسیار مهم است. دانش‌آموز بایستی بتواند مراحل مواجهه با مشکل را مدیریت کنند. لازم است فراگیران در آموزش سواد رسانه‌ای به فهم درستی در زمینه مسئله برسند و آن را شناسایی و راه‌حلهای مختلفی رو بررسی کنند و در نهایت به قضاوت بپردازند. همچنین روشهای یاددهی - یادگیری مسأله - محور و خلاق را بشناسند.»
- **خلاقیت و نوآوری:** مهارت خلاقیت از مهارتهایی است که مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کرده‌اند. در این زمینه مصاحبه‌شونده‌ای اظهار داشته است: «دانش‌آموز در سواد رسانه‌ای باید قادر باشد به خلق راه‌حلهای متفاوت و نو برای موقعیتهای گوناگون بپردازد.» فرد دیگری گفت: «کارهای کلاسی درس تفکر و سواد رسانه‌ای بایستی دانش‌آموز را طوری درگیر مسائل بکنه که وی به‌صورت خودکار دنبال روابط بین پدیده‌ها باشد و ایده نو برای مسائل بدهد.»
- **تفکر سیستمی:** در این زمینه یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشته است: «شالوده اساسی آموزش و پرورش باید بر آموزش صحیح تفکر باشد. طرز صحیح فکر کردن را بداند، با اصول صحیح فکر کردن آشنا باشد تا بتواند صحیح تصمیم بگیرد.»
- **خودآگاهی:** از مهارتهایی است که مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کرده‌اند. در این زمینه یکی از مصاحبه‌شوندگان گفته است: «متربیان بایستی بتوانند خواسته‌ها و نیازهای خود را تشخیص دهند و توانایی و ظرفیتهایشان را بشناسند. این مورد موجب خواهد شد که فرد بتواند متناسب با شرایط و موقعیت عمل کند.»
- **خودباوری:** خودباوری از مهارتهایی است که یکی از مصاحبه‌شوندگان دربارۀ آن گفته است: «دانش‌آموز باید برای دست یافتن به یک قضـاوت درسـت، بـاور در زمینـه اینکه از عهده انجام کارها برمی‌آید، داشته باشد.»

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

- **تحمل ابهام:** جستجوی شواهد، دلایل و مدارک برای داوری در مورد پدیده‌ها و عدم پذیرش نتیجه امور با قطعیت از جمله مهارتهای موردنیاز فراگیران در آموزش سواد رسانه‌ای است که مصاحبه‌شوندگان در این بخش به آنها اشاره کرده‌اند.

۲. مهارت ارتباطی:

- **کار گروهی:** در مورد کار گروهی مصاحبه‌شونده‌ای بیان کرده است: «توانایی کار با دیگران در جهت به انجام رساندن کارها در قالب فعالیتهای کوچک و بزرگ، مهارتی است برای یادگیری تیمی.»
- **فن بیان و مذاکره:** مهارت فن بیان از مهارتهایی است که مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کرده‌اند. یکی از مصاحبه‌شوندگان گفته است: «برقراری ارتباط و مکالمه کوتاه و ساده بین معلم و متربی و استفاده از وقایع روزمره و موقعیتها و مسائلی که همه نسبت به آنها آگاهی و اطلاعات دارند، نقش تعیین‌کننده در کسب مهارت سواد رسانه‌ای دارند.»

۳. مهارتهای اخلاقی:

- **مسئولیت‌پذیری:** در این مورد یکی از مصاحبه‌شوندگان با تخصص برنامه‌ریزی درسی اظهار داشته است: «دادن مسئولیت به متربیان در حد تواناییهایشان با رعایت حد اعتدال، می‌تواند آنها را نسبت به رعایت قوانین و مقررات پایبند کند.»
- **صداقت در گفتار و عمل:** در مورد مهارت صداقت در سواد رسانه‌ای یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار کرده است: «صداقت علاوه بر اینکه موجب اعتماد فی‌مابین افراد در ارتباطات می‌شود، می‌تواند تا حدود زیادی بر سلامت روان انسان نیز تأثیرگذار باشد، لذا آموزش و پیاده کردن فرهنگ صداقت در کار سواد رسانه‌ای لازم است.»

۴. مهارتهای فنی:

- **برنامه‌ریزی:** یکی از مصاحبه‌شوندگان اشاره کرده است: «برنامه نقشه راه برای آینده است، نداشتن برنامه مثل حرکت در تاریکی است، لذا به‌دست آوردن موفقیت و پیشرفت در هر کاری، نیازمند برنامه‌ریزی و داشتن برنامه دقیق است. انسان با برنامه کارها را طبق زمان و اهمیت آنها دسته‌بندی می‌کند.»
- **مدیریت و خلق فرصت:** از جمله مهارتهای سواد رسانه‌ای است که متخصصان برنامه درسی و سواد رسانه‌ای به آن اشاره کرده‌اند. یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشته است: «پیدا کردن فرصت و موقعیت مناسب در زمینه کار، اولویت‌بندی وظایف و کارکردها می‌تواند از جمله مهارتهای موردنیاز در سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان باشد.»

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

۵. مهارتهای فناورانه:

- **سواد فناورانه:** از جمله مهارتهایی است که مشارکت‌کنندگان به آن اشاره کرده‌اند. یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشته است: «شناسایی و بازیابی اطلاعات مفید و بهره‌گیری از انواع منابع اطلاعاتی، مهارتهای بهره‌وری مؤثر از رسانه‌ها و کسب شناخت برای تشخیص رسانه‌ها و توسعه مهارتهای نوآورانه در ساخت پیامهای رسانه‌ای از جمله مهارتهای بسیار ضروری در عصر اطلاعات است که یک دانش‌آموز بایستی با آنها آشنایی داشته باشد.»
- **یادگیری مادام‌العمر:** از جمله مهارتهایی است که مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها به آن اشاره کرده‌اند. در این زمینه مصاحبه‌شونده‌ای اظهار کرده است: «راز موفقیت افراد نوآور و خلاق در این است که مدام در حال یادگیری هستند، یادگیری مستمر و مداوم، رمز موفقیت در عصر اطلاعات و ارتباطات است.»

◉ یافته‌های بخش کمی و پاسخ به سؤالهای سوم و چهارم پژوهش

برای تحلیل اطلاعات بخش کمی از نرم افزار SPSS نسخه ۲۴ و لیزرل استفاده شده است. پیش از انجام دادن تحلیل عاملی به‌منظور اطمینان از کفایت نمونه‌گیری و معناداری کفایت داده‌ها، مقادیر کیزر - میر - اولکین (KMO) و آزمون بارتلت آزمون شدند. در جدول شمارهٔ ۲ نتایج آزمون کیزر - میر - اولکین و آزمون بارتلت ارائه شده است.

جدول ۲. مقادیر کیزر - میر - اولکین و آزمون بارتلت

شاخص کفایت نمونه‌گیری (کیزر - میر - اولکین)		۰/۹۰۴
آزمون کرویت - بارتلت	آماره مجذورخی	۴۴۷۳۹/۴۵۳
	درجه آزادی	۵۶۶۹
	سطح معناداری	۰/۰۰۱

با توجه به جدول شماره ۲ مقدار KMO برابر ۰/۹۰۴ است. همچنین با توجه به اینکه مقدار بارتلت کوچک‌تر از ۰/۰۰۱ است، تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار (مدل عاملی) مناسب است. بر این اساس شرط لازم برای انجام دادن تحلیل عاملی فراهم شده است. در جدول شماره ۳ نتایج تحلیل مدل عاملی تأییدی مرحله اول به تفکیک هر یک از عاملهای پژوهش آمده است. با توجه به اطلاعات جدول یادشده تمام خرده‌مؤلفه‌ها همبستگی معنادار با مؤلفه‌ها دارند. به‌عبارت‌دیگر، مدل‌یابی معادلات ساختاری نشان می‌دهد که تمام خرده‌مؤلفه‌ها دارای بار عاملی معنادارند.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

جدول ۳. بارهای عاملی و واریانس تبیین‌شده هر یک از گویه‌ها

مقوله‌های عمده (هسته‌ای)	گویه‌ها	بار عاملی	واریانس تبیین‌شده
حل مسئله	روشهای یاددهی ـ یادگیری مسئله ـ محور و خلاق را بشناسد	۰/۹۹۸	۰/۹۹۷۷
	فهم درست در زمینه مسئله یا مشکل	۰/۷۳۳	۰/۵۲۳۹
	شناسایی مسئله یا مشکل	۰/۷۲۷	۰/۵۲۳۹
	بررسی راه‌حلهای گوناگون و قضاوت در خصوص آنها	۰/۵۸۶	۰/۳۳۷۸
	مسائل زندگی را حل کند	۰/۶۱۰	۰/۳۷۰۹
	ساخت و ارائه یک راه حل عملی	۰/۶۲۰	۰/۳۸۸۳
	نتیجه‌گیری صحیح از مسئله‌ها و قضاوتها	۰/۷۶۹	۰/۵۸۷۱
	برخورد فعالانه در برابر مسائل و مشکلات	۰/۴۰۹	۰/۱۶۷۹
خلاقیت و نوآوری	خلق راه‌حلهای متفاوت و نو برای موقعیتهای گوناگون	۰/۸۸۹	۰/۷۸۸۶
	ارائه پیشنهادهای نو و بکر برای حل مسائل	۰/۶۸۳	۰/۴۷۰۲
	تشخیص روابط بین پدیده‌ها و امور به‌صورت خودکار	۰/۷۸۹	۰/۶۳۰۰
	متفاوت فکر کند و خود را از تجربه‌های روتین روزمره جدا کند	۰/۷۳۹	۰/۵۴۷۵
	خلق ایده‌های نو و پیاده‌سازی آنها	۰/۸۱۴	۰/۶۶۰۷
	پرورش نوآوری	۰/۶۵۰	۰/۴۲۰۱
	ارائه محصول نو (در حد کار کلاسی)	۰/۴۸۰	۰/۲۲۷۰
تفکر سیستمی	آموزش صحیح تفکر	۰/۹۰۰	۰/۸۰۷۰
	طرز صحیح فکر کردن	۰/۸۹۰	۰/۸۰۵۹
	تصمیم‌گیری صحیح	۰/۷۰۶	۰/۴۹۹۶
	درک درست از سیستمهای سازمانی و کاری	۰/۴۷۰	۰/۲۲۲۵
	آشنایی با عملکردها، نقشها و وظایف در سیستمهای شغلی	۰/۵۴۵	۰/۳۰۲۰
	آشنایی با ساختارها، الگوها و وقایع در مدرسه و جامعه	۰/۸۳۰	۰/۶۹۲۰
	پیوند و ارتباط جامعه درونی و پیرامونی مدرسه	۰/۹۱۰	۰/۸۲۶۵

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

جدول ۳. (ادامه)

مقوله‌های عمده (هسته‌ای)	گویه‌ها	بار عاملی	واریانس تبیین‌شده
خودباوری	نگرش کارآفرینانه	۰/۹۰۱	۰/۷۹۹۸
	باور اینکه از عهده انجام کارها برمی‌آید	۰/۸۰۶	۰/۶۵۱۳
	توانایی رشد و پیشرفت در زمینه باور	۰/۶۷۰	۰/۴۴۷۶
خودآگاهی	شناخت خود	۰/۸۸۰	۰/۷۷۲۷
	شناخت نیازها و تواناییهای خود	۰/۸۲۰	۰/۶۷۷۵
	تفکر درباره شغل آینده خود	۰/۸۸۶	۰/۷۸۴۹
	پرورش توانایی و استعدادها در زمینه‌های شغلی	۰/۶۹۱	۰/۴۷۷۴
	شناخت شرایط محیطی	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
	هوشیاری کارآفرینانه	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
تحمل ابهام	عدم پذیرش نتیجه امور با قطعیت	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
	جستجوی شواهد، دلایل و مدارک برای داوری در مورد پدیده‌ها	۰/۹۳۲	۰/۸۶۸۵
	با شک و تردید به نتیجه کارها نگاه کردن	۰/۹۳۲	۰/۸۶۸۵
کارگروهی	توانایی همکاری با دیگران برای به سرانجام رساندن کارها	۰/۹۵۰	۰/۹۰۰۷
	توانایی کار گروهی و تیمی و اینکه صاحب نقشی است که عهده‌دار وظایفی است	۰/۹۸۸	۰/۹۷۶۰
	حس ارزشمندی در گروه	۰/۸۵۰	۰/۷۲۲۴
فنون بیان و مذاکره	برقراری ارتباط و مکالمه کوتاه و ساده بین معلم و متربی و استفاده از وقایع روزمره و موقعیتها و مسائلی که همه نسبت به آنها آگاهی و اطلاعات دارند	۰/۷۷۰	۰/۵۹۳۴
	آموزش صحبت کردن در جمع و توانایی استفاده از قدرت کلام	۰/۷۷۰	۰/۵۹۳۴
	مهارت حضور مؤثر در اجتماع	۰/۹۱۱	۰/۸۲۸۵
مسئولیت‌پذیری	دادن مسئولیت به متربیان در حد تواناییهایشان	۰/۶۹۱	۰/۴۷۷۴
	رعایت حد اعتدال در اعطای مسئولیت و ملزم کردن آنها به پاسخگویی	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
	خودهدایتی (قبل از اینکه خطای دیگران را اصلاح کنید به فکر اصلاح خود باشید)	۰/۹۵۰	۰/۹۰۰۷

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

جدول ۳. (ادامه)

مقوله‌های عمده (هسته‌ای)	گویه‌ها	بار عاملی	واریانس تبیین‌شده
صداقت در گفتار و عمل	صداقت در میان مجموعه کاری	۰/۹۳۲	۰/۸۶۸۵
	انجام دادن کار درست	۰/۹۸۸	۰/۹۷۶۰
	امانتداری در حفظ اسرار کار، عدم اتلاف زمان کاری، نگهداری از اموال و تجهیزات صاحب‌کار و امانتداری در رسیدن به اهداف مؤسسه	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
	دانستن نشانه‌های اخلاقی از جمله رعایت حقوق دیگران، عدالت و ... و رعایت آنها	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
برنامه‌ریزی	دارا بودن برنامه مشخص، دقیق و حساب‌شده	۰/۹۸۸	۰/۹۷۶۰
	تأمل کردن و فکر کردن دربارهٔ کارها قبل از اقدام به انجام آنها	۰/۹۳۲	۰/۸۶۸۵
مدیریت و فرصت‌آفرینی	قدرت رهبری و اداره کلاس	۰/۶۹۱	۰/۴۷۷۳
	اولویت‌بندی وظایف و کارکردها	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
	ثبت و ضبط رویدادها	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
	حفظ تعادل بین درآمدها و هزینه‌ها	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
	نگهداری اموال و تجهیزات	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
	آماده پذیرش انتقادها برای بهبود خود	۰/۸۹۵	۰/۸۰۱۰
	اجازه کشف (توانایی و قدرت کشف فرصتها)	۰/۹۱۵	۰/۸۳۷۲
	پیدا کردن فرصت و موقعیت مناسب در زمینه کسب و کار	۰/۹۶۹	۰/۹۳۸۹
سواد اطلاعاتی و فناورانه	شناسایی و بازیابی اطلاعات مفید و بهره‌گیری از انواع منابع اطلاعاتی	۰/۹۶۹	۰/۹۴۸۹
	مهارتهای بهره‌وری مؤثر از رسانه‌ها	۰/۹۰۶	۰/۸۲۰۵
	تهیه مقاله‌های جدید و ارائه آنها به‌صورت کارگاهی در کلاس	۰/۹۰۹	۰/۸۲۰۸
	تهیه فیلمهای آموزشی و ارائه آنها در کلاس	۰/۹۰۹	۰/۸۲۰۸
یادگیری مادام‌العمر	رشد مهارتهای شغلی، حرفه‌ای و اجتماعی	۰/۹۱۰	۰/۸۲۲۲
	توسعه مهارتهای عملی و تخصصی در زمینه مسائل روز و رشته تحصیلی و همراه شدن با تغییرات فناوری روز	۰/۹۹۷	۰/۹۹۷۹
	یادگیری مداوم و مستمر	۰/۷۳۴	۰/۵۲۴۹

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

بـــا توجه به خروجی نرم‌فزار لیزرل در جدول شـــماره ۴، مقادیر CMIN/DF و مقادیر RMSEA معنادار است. همچنین میزان شاخص نکویی برازش (GFI)، شاخص نکویی برازش تعدیل‌شده (AGFI)، شـــاخص برازندگی تطبیقی (CFI)، شاخصهای برازش هنجارشـــده بنتلر بونت (NFI)، شاخص برازش توکر ـ لوئیس (TLI) و شاخص برازش نسبی (RFI) بالاتر از ۰/۹۰ است. بنابراین، داده‌های این پژوهش با ساختار عاملی مؤلفه‌ها برازش مناسب دارند.

جدول ۴. شاخصهای برازش تحلیل عاملی مرتبه اول

مؤلفه ها	شاخصهای برازش								
	CMIN/DF	RMSEA	GFI	AGFI	CFI	NFI	TLI	IFI	RFI
حل مسئله	۲/۲۶۶	۰/۰۴۶	۰/۹۶۰	۰/۹۴۶	۰/۹۵۸	۰/۹۵۳	۰/۹۳۷	۰/۹۴۸	۰/۹۶۲
خلاقیت و نوآوری	۱/۹۶۲	۰/۰۵۲	۰/۹۹۰	۰/۹۰۶	۰/۹۶۹	۰/۹۲۰	۰/۹۸۰	۰/۹۸۱	۰/۹۱۵
تفکر سیستمی	۱/۸۳۰	۰/۰۳۸	۰/۹۳۴	۰/۹۱۵	۰/۹۵۳	۰/۹۳۰	۰/۹۶۴	۰/۹۷۳	۰/۹۵۷
خودآگاهی	۲/۳۲۵	۰/۰۴۷	۰/۹۵۰	۰/۹۲۳	۰/۹۶۵	۰/۹۷۰	۰/۹۶۰	۰/۹۳۸	۰/۹۶۴
خودباوری	۲/۳۴۰	۰/۰۶۰	۰/۹۳۰	۰/۹۷۹	۰/۹۴۶	۰/۹۲۰	۰/۹۷۰	۰/۹۵۰	۰/۹۲۰
تحمل ابهام	۱/۹۸۹	۰/۰۴۹	۰/۹۲۴	۰/۹۶۰	۰/۹۳۰	۰/۹۵۷	۰/۹۴۰	۰/۹۱۰	۰/۹۲۰
کارگروهی	۱/۹۵۷	۰/۰۴۸	۰/۹۵۸	۰/۹۷۰	۰/۹۶۹	۰/۹۴۵	۰/۹۴۰	۰/۹۳۰	۰/۹۶۸
فنون بیان و مذاکره	۱/۵۵۷	۰/۰۵۴	۰/۹۸۰	۰/۹۹۶	۰/۹۴۰	۰/۹۳۰	۰/۹۲۸	۰/۹۴۵	۰/۹۷۰
مسئولیت‌پذیری	۱/۸۷۰	۰/۰۴۰	۰/۹۳۰	۰/۹۶۰	۰/۹۷۱	۰/۹۳۰	۰/۹۵۲	۰/۹۶۰	۰/۹۸۰
صداقت و امانتداری	۲/۴۳۰	۰/۰۵۳	۰/۹۶۰	۰/۹۷۰	۰/۹۱۵	۰/۹۲۹	۰/۹۶۵	۰/۹۷۵	۰/۹۵۴
برنامه‌ریزی	۱/۸۲۵	۰/۰۵۱	۰/۹۲۰	۰/۹۵۹	۰/۹۴۹	۰/۹۸۴	۰/۹۱۰	۰/۹۵۶	۰/۹۳۷
مدیریت و خلق فرصت	۱/۹۶۰	۰/۰۴۲	۰/۹۱۳	۰/۹۴۵	۰/۹۳۰	۰/۹۶۱	۰/۹۰۴	۰/۹۵۶	۰/۹۰۹
سواد اطلاعاتی و فناورانه	۱/۸۹۰	۰/۰۴۳	۰/۹۵۹	۰/۹۵۷	۰/۹۸۹	۰/۹۵۰	۰/۹۱۸	۰/۹۵۵	۰/۹۳۰
یادگیری مادام‌العمر	۲/۴۳۵	۰/۰۵۷	۰/۹۳۲	۰/۹۱۶	۰/۹۵۲	۰/۹۱۸	۰/۹۷۴	۰/۹۷۲	۰/۹۸۴

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

تحلیل عاملی مرتبه دوم

در مـــدل عاملی مرتبه دوم مدل‌یابی معادلات ســـاختاری، عامل پنهانی (مؤلفه‌ها) که با اســـتفاده از متغیرهای مشاهده‌شـــده (خرده‌مؤلفه‌ها) اندازه‌گیری می‌شـــوند، تحت‌تأثیر یک متغیر زیربنایی‌تر و به‌عبارتی، متغیر پنهان، اما در یک سطح بالاتر قرار دارند (قاسمی، ۱۳۹۲). در این پژوهش مدل عاملی مرتبه دوم از ۱۴ عامل تشـــکیل شده است. بر این پایه، Xi (الگوی طراحی‌شده) به عنوان متغیر پنهان اســـت و Eta1 تا Eta4 به‌عنوان متغیر مشاهده‌شـــده تحت‌تأثیر متغیر پنهان زیربنایی‌تر Xi قرار دارند. با توجه به اینکه الگوی برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای در مدارس دارای ۱۴ عامل است که می‌توانند به‌منزلهٔ نشانگر این سازه عمل کنند، تحلیل عاملی مرتبه دوم به‌منظور آزمون و نیز تعیین روایی عوامل سازه الگوی مزبور بررسی شده است. نتیجه آزمون تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم در جدول شمارهٔ ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. بارهای عاملی تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم

ردیف	نماد	عامل	بار عاملی
۱	Eta1	حل مسئله	۰/۹۹۸
۲	Eta2	خلاقیت و نوآوری	۰/۸۵۶
۳	Eta3	تفکر سیستمی	۰/۹۲۲
۴	Eta4	خودآگاهی	۰/۹۲۶
۵	Eta5	خودباوری	۰/۹۳۹
۶	Eta6	تحمل ابهام	۰/۹۷۱
۷	Eta7	کار گروهی	۰/۹۵۹
۸	Eta8	فنون بیان و مذاکره	۰/۹۵۰
۹	Eta9	مسئولیت‌پذیری	۰/۹۶۱
۱۰	Eta10	صداقت و امانتداری	۱/۰۰۰
۱۱	Eta11	برنامه‌ریزی	۰/۹۶۲
۱۲	Eta12	مدیریت و خلق فرصت	۱/۰۰۰
۱۳	Eta13	سواد اطلاعاتی و فناورانه	۰/۸۶۲
۱۴	Eta14	یادگیری مادام‌العمر	۰/۳۶۰

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

با توجه به خروجی لیزرل در جدول شماره ۶، مقدار CMIN/DF محاسبه‌شده برابر با ۱/۹۸۹ و مقدار RMSEA برابر با ۰/۰۴۸ است. میزان شاخص نکویی برازش (GFI)، شاخص نکویی برازش تعدیل‌شده (AGFI)، شاخص برازندگی تطبیقی (CFI)، شاخص برازش هنجارشده بنتلر بونت (NNFI)، شاخص برازش توکر - لوئیس (TLI)، شاخص برازش افزایشی (IFI) و شاخص برازش نسبی (RFI) نیز در مدل حاضر بالاتر از ۰/۹۰ است. با توجه به شاخصهای برازش جدول شماره ۶، می‌توان نتیجه گرفت که الگوی مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای در برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای در مدارس از برازشی بسیار مطلوب برخوردار است.

جدول ۶. شاخصهای برازش تحلیل عاملی مرتبه دوم

مشخصه	برآورد
نسبت مجذور کای به درجه آزادی (CMIN/DF)	۱/۹۸۹
شاخص ریشه دوم میانگین مربعات باقیمانده (RMSEA)	۰/۰۴۸
شاخص نکویی برازش (GFI)	۰/۹۹۱
شاخص نکویی برازش تعدیل‌شده (AGFI)	۰/۹۷۰
شاخص برازش تطبیقی (CFI)	۰/۹۹۸
شاخص برازش هنجارشده بنتلر بونت (NFI)	۰/۹۶۳
شاخص برازش توکر - لوئیس (TLI)	۰/۹۹۰
شاخص برازش افزایشی (IFI)	۰/۹۲۹
شاخص برازش نسبی (RFI)	۰/۹۴۹

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

این مطالعه با هدف ارائه الگوی مهارتهای اساسی سواد رسانه‌ای برای دانش‌آموزان پایه دهم متوسطه انجام شده است. بر اساس یافته‌های مطالعه یکی از مؤلفه‌های الگوی مهارت سواد رسانه‌ای، برخورداری از مهارت و دیدگاه مفهومی است. بنابراین دانش‌آموزان باید دارای شاخصه‌هایی مانند حل مسئله، خلاقیت و نوآوری، تفکر سیستمی، خودآگاهی، خودباوری و تحمل ابهام باشند. در پژوهشهای انجام‌شده در زمینه موضوع نیز مشخص شده است که برخی از استانداردهای سواد رسانه‌ای انجمن آموزش سواد رسانه‌ای (۲۰۲۰) از جمله خلاقیت و نوآوری، حل مسئله و تصمیم‌گیری و اقدامات فناورانه با نتایج پژوهش حاضر همسو بوده و برخی مانند تحقیق و سواد رسانه‌ای با یافته‌های پژوهش همسو نبوده یا اینکه مدنظر مصاحبه‌شوندگان نبوده است. بنابراین لازم است، تربیت‌یافته موفق در حیطه آموزش تفکر

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

و سواد رسانه‌ای، برای تحقق بخشیدن به جامعه اطلاعاتی به مهارتهایی مانند حل مسئله، خلاقیت و نوآوری، تفکر سیستمی، خودآگاهی، خودباوری و تحمل ابهام در همهٔ حوزه‌ها باور داشته باشد.

بخشی دیگر از یافته‌های این پژوهش نشان داد که از ویژگیهای الگوی مورد بحث می‌توان به مهارتهای ارتباطی اشاره کرد که از مشخصه‌های آن می‌توان به فنون بیان و مذاکره و کار گروهی اشاره کرد. در راستای یافته‌های این مطالعه، در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، مواردی چون توجه به فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا) برای تحول در کیفیت یادگیری و در نتیجه ارتقای سطح اثربخشی نظام تربیت رسمی و عمومی همچنین تجهیز محیط تربیتی به رسانه‌های دیداری، شنیداری و الکترونیکی برای تقویت قابلیت انتقال عقاید و اهداف و برقراری ارتباط مفید و سازنده آمده است که با یافته‌های پژوهش حاضر همسو است. بنابراین می‌توان به هر روش که متناسب با روحیات و خلقیات دانش‌آموزان است، توسعه سواد رسانه‌ای را گرامی داشت و آنها را به سوی استقلال سواد رسانه‌ای هدایت کرد.

یافته‌ها نشان دادند که مهارتهای اخلاقی یکی دیگر از مؤلفه‌های الگوی شایسته سواد رسانه‌ای مورد انتظار است. از ویژگیهای این مؤلفه داشتن سلامت اخلاقی، مسئولیت‌پذیری، صداقت و امانتداری است. همسو با یافته‌های مطالعه در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) نیز به این موضوع اشاره شده است. ملزم بودن به رعایت مسائل اخلاقی و رعایت حقوق دیگران در جامعه و صادق بودن در کار و انجام درست کارها و حفظ اسرار در کار و زندگی و داشتن حداقل یک مهارت مفید برای تأمین معاش حلال از جمله دلالتها و ضرورتهایی‌اند که می‌توان در زمینه رشد و پرورش مهارتهای اخلاقی در دانش‌آموزان در نظر گرفت.

در یافته‌های این مطالعه برخورداری از مهارتهای فنی به منزلهٔ مؤلفه‌ای دیگر از الگوی مناسب برنامه‌درسی تفکر و سواد رسانه‌ای معرفی شده و در این مجموعه از مهارتها به ویژگیهایی مانند برنامه‌ریزی، مدیریت و خلق فرصت اشاره شده است. ادیب و همکاران (۱۳۹۳) نیز به مؤلفه‌هایی چون شایستگیهای فنی، ماهیت و مفاهیم فناورانه در زمینه‌های مختلف اشاره کرده‌اند که این موارد همسوست با مهارتهای فنی پژوهش حاضر که شامل سواد فناورانه و یادگیری مادام‌العمر است.

آخرین مؤلفه به‌دست آمده از یافته‌های این پژوهش، مهارتهای فناورانه است که دارای ویژگیهایی مانند سواد اطلاعاتی و فناورانه و یادگیری مادام‌العمر است. در راستای نتایج حاضر، در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز آمده است که «هر طرح، ابتکار و ابزار و وسیله‌ای که تعامل میان مربی و متربی را در جهت کسب شایستگیها در کانون توجه داشته باشد (حیث‌التفاوت جمعی فناوری آموزشی) باید عملیاتی و کانون توجه قرارگیرد». همچنین یافته‌های این پژوهش همسوست با نتایج پژوهش کرمی‌نامیوندی (۱۳۹۵) که بیان کرده است: «سواد رسانه‌ای در تحقیقات سازمان جهانی یونسکو به‌عنوان یادگیری مادام‌العمر مطرح شده که لازم است، آموزش آن در کشورهای مختلف و در تمامی مقاطع تحصیلی انجام شود».

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

پیشنهادها

- با توجه به اینکه الگوی سواد رسانه‌ای در دنیا تغییر کرده لازم است که نظام آموزش و پرورش کشورمان واکنشی متناسب با این تغییرات داشته باشد. بنابراین الگوی مهارتهای سواد رسانه‌ای در این پژوهش می‌تواند راهبردی مناسب برای شیوه‌های نوین یادگیری سواد رسانه‌ای و تربیت دانش‌آموزان باشد.
- با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود از الگوی پیشنهادی مهارتهای سواد رسانه‌ای پایه دهم به‌منزلهٔ مکمل برنامه درسی موجود در مدارس بهره‌گیری شود.
- در یک مطالعه تطبیقی الگوی ارائه‌شده در این مقاله با الگوی برنامه درسی سایر کشورهای توسعه‌یافته و درحال‌توسعه بررسی شود.
- در زمینهٔ توسعه فرهنگ مشارکت‌جویی همه‌جانبه ذی‌نفعان آموزش و پرورش، به‌ویژه مربیان تفکر و سواد رسانه‌ای و کار و فناوری در مدارس، گامهایی مؤثر برداشته شود.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

منابع

REFERENCES

ابراهیم‌پور، مریم؛ سبحانی‌نژاد، مهدی و شایسته، اقدس. (۱۳۹۳). اهمیت توسعه توانایی سواد اطلاعاتی با تأکید بر ملاحظات اجرای فناوری اطلاعات و ارتباطات در نظام آموزشی کشور. *نظام ها و خدمات اطلاعاتی*، ۳ (۱-۲)، ۱-۱۴.

ادیب، یوسف؛ فتحی‌آذر، اسکندر و عزتی، محمدرضا. (۱۳۹۳). تجربیات معلمان پایه ششم از اجرای برنامه درسی کار و فناوری (پژوهشی پدیدارشناسانه). *مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز*، ۶ (۲۱)، ۱۸۲-۲۰۶.

انجمن ملی سواد رسانه‌ای ایران. (۱۳۹۹). *سواد رسانه‌ای ایران*. قابل بازیابی در: www.mliteracy.ir

ترک‌زاده، جعفر؛ مزروقی، رحمت‌اله؛ محمدی، مهدی؛ احمدی، حبیب و جوکار، ناصر. (۱۳۹۸). تدوین برنامه درسی آموزش سواد رسانه‌ای در راستای بسط امنیت اجتماعی: یک مطالعه کیفی. *فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، ۱۰ (۲)، ۱۱۳-۱۳۲.

دانشور، میترا. (۱۳۹۵). «کتاب «تفکر و سواد رسانه‌ای» به کتب درسی پایه دهم اضافه شد. *خبرگزاری فارس*. ۱۳۹۵/۸/۲۳. قابل بازیابی در: https://www.farsnews.ir/news/13950823000937/

دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، (سند مشهد مقدس)*. تهران: وزارت آموزش و پرورش با همکاری شورای عالی انقلاب فرهنگی.

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. (۱۳۹۸). *تفکر و سواد رسانه‌ای*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

شاه‌محمدی، نیره. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای پایه دهم از منظر مهارت‌های سواد اطلاعاتی مدل حل مسئله شش مهارت بزرگ. *فصلنامه فناوری آموزش و یادگیری*، ۳ (۱۲)، ۹۵-۱۲۴.

عبدالهی‌بکتاش، رقیه؛ اسلامی، ادریس و آفانی، کمال. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و سواد رسانه‌ای پایه دهم بر اساس آموزش سواد رسانه‌ای. *فصلنامه تفکر و کودک*، ۹ (۲)، ۹۳-۱۱۴.

عرب‌شاهی، ملیحه؛ سیف‌نراقی، مریم و نادری، عزت‌الله. (۱۳۹۵). بررسی میزان توجه به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی نظام آموزش و پرورش ایران. *دوفصلنامه علمی-پژوهشی تفکر و کودک*، ۷ (۱)، ۵۵-۸۱.

کرمی‌نامیوندی، سجاد. (۱۳۹۵). *آموزش سواد رسانه‌ای در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی کشور*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت رسانه، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.

کیارسی، سمیه و کیارسی، آزاده. (۱۳۹۶). واکاوی جایگاه سواد رسانه‌ای انتقادی در نظام آموزش ایران. *ماهنامه پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری*، ۲ (۱۱)، ۱۷-۳۷.

گال، مردیت؛ بورگ، والتر و جویس، گال. (۱۳۹۶). *روشهای تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی*، ترجمه احمدرضا نصر و همکاران. تهران: سمت (تاریخ انتشار اثر به زبان اصلی ۱۹۹۴).

ملکی، حسن (۱۳۹۱). *کتاب برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)*. تهران: مدرسه.

میرحسینی، زهره و احمد، شعبانی. (۱۳۹۳). *مبانی و روش‌های آموزش سواد اطلاعاتی*. تهران: سمت.

نصیری، بهاره و بختیاری، آمنه. (۱۳۹۸). بررسی و نقد کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای (شاخه‌های نظری-فنی و حرفه‌ای-کاردانش) پایه دهم دوره متوسطه ۱۳۹۵. *فصلنامه علمی وسایل ارتباط جمعی*، ۳۰ (۲)، ۲۷-۴۲.

نصیری، بهاره و مرحمت، سلماسی. (۱۳۹۳). بررسی نقش و جایگاه سطح سواد رسانه‌ای مخاطبین در مقابله با سبک زندگی ارائه‌شده توسط شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی زبان (مطالعه موردی: شبکه‌های «من و تو» و «جم‌تی‌وی»). *فصلنامه رسانه*، ۲۵ (۴)، ۹۵-۱۰۸.

Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research*: *Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Sage Publications.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]

Iskurt, P. (2018). *Comparative analysis of media literacy networks in Europe and in the United States.* (Master's thesis). Vrije Universiteit Brussel, Brussels, Belgium.

Kong, S. C. (2008). A curriculum framework for implementing information technology in school education to foster information literacy. *Computers & Education*, *51*(1), 129-141.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement, 30*(3), 607-610.

Media Literacy Now. (2020). *Who we are? Media literacy now.* Retrieved March 1 from https://medialiteracynow.org/about-us/

Morris, R. C. (2010). History of career education curriculum. In C. A. Kridel (Ed.), *Encyclopedia of curriculum studies.* London: SAGE Publications.

NAMLE. (2020). *Media literacy defined.* National Association for Media Literacy Education. Retrieved March 1 from https://namle.net/publications/media-literacy-definitions/

Ngo, H. T., Walton, G., & Pickard, A. (2016). Teaching and learning information literacy in upper secondary schools in Vietnam. *Information Literacy: Key to an Inclusive Society: 4th European Conference, ECIL 2016,* Prague, Czech Republic, October 10-13, 2016, pp. 499-506. Springer International Publishing.

Potter, W. J. (2008). *Media literacy.* U.S: Thousand Oaks.

Rambousek, V., Štípek, J., Procházka, J., & Wildová, R. (2014). Research on ICT literacy education in primary and lower secondary schools in the Czech Republic. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *141*, 1263-1269.

Thoman, E., & Jolls, T. (2008). *Literacy for the 21st century: An overview and orientation guide to media literacy education*. *CML MediaLit Kit.* Center for Media Literacy: USA.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-17]